

Chris de Bont

Het veenweidegebied is tot stand gekomen en ingericht als middeleeuwse, agrarische veenontginning. In de loop van bijna duizend jaar is het aanzicht van dit boerenland behoorlijk veranderd. Het oorspronkelijk, nogal reliëfrijke veengebied werd uitgebaat door trotse vrije boeren vanuit boerderijen met een gemengde bedrijfsvoering en een geheel op die situatie toegespitst waterbeheer. De veenweide deed zijn intrede vanaf het moment dat het maaiveld daalde en het landschap platter werd. Daarmee veranderde ook de bedrijfsvoering en het waterbeheer. Het interne waterbeheer en de verdediging tegen het oprukkend buitenwater vormden voor de ingelanden een dagelijkse zorg. Met veel inventiviteit hebben de bewoners de veenweide beheerd en leefbaar gehouden. De hele inrichting van de veenweidegebieden weerspiegelt de creativiteit van de vroegere bewoners. Bijzonder is wel dat in een van de drukst bevolkte gebieden van de wereld het platteland nog grotendeels middeleeuws van inrichting is. De strakke cadans van naar de einder convergerende sloten vormt voor boeren, burgers en buitenlui de belevingsbasis van de veenweide.

Mensenlandschap onder druk

Dit zeer regelmatig ingerichte, maar vaak nog open landschap staat planologisch sterk onder druk. Bij het herinrichten, beheren of beschermen is kennis van belang over de vanouds aanwezige, zeer dynamische relatie tussen de fysisch-geografische aspecten van het landschap en de menselijke ingrepen in het verleden, zoals deze tot uiting komt in de inrichting van het gebied (in het zogenaamde topografisch archief) en het waterbeheer. Het historisch gegroeide, maar inmiddels uiterst kwetsbare mensenlandschap van het veenweidegebied heeft vandaag de dag een belangrijke maatschappelijke betekenis. In het beleid staat vanuit cultuurhistorisch oogpunt momenteel het Belvedere-motto 'Behoud door ontwikkeling' centraal. Hierbij kan de

historische geografie als onderlegger fungeren voor bebouwde monumenten en als landschappelijk platform voor de vondsten van de archeoloog. De veenweide is uiterst kwetsbaar. Vanouds is de veenweide door de boeren zelf onderhouden. Kleine veranderingen in de beheers- en onderhoudsdruk leiden onherroepelijk tot grote landschappelijke veranderingen, waarbij de specifieke kenmerken van de veenweide verdwijnen. Daarnaast krimpt door toenemende stedelijke bebouwing het areaal veenweide sterk in. De vraag is in hoeverre behoud door ontwikkeling voldoende garantie biedt voor het herkenbaar en beleefbaar houden van dit, ook in Europese context, zeer bijzondere cultuurlandschap.

Kennis als middel

Bij het verder ontwikkelen van toekomstscenario's voor het veenweidegebied is de historisch-geografische inbreng zinvol en wenselijk. Bij concrete plannen moet duidelijk zijn welke historisch gegroeide aspecten van de veenweide planologisch kunnen worden doorvertaald - doorstarten volgens het Belvedere-motto "behoud door ontwikkeling" - of juist speciale bescherming behoeven. Vooral de laatste optie vraagt visie en moed. De ontginnings-, bewonings- en waterstaatsgeschiedenis van de veenweide kan ook dienen als inspiratiebron voor de planoloog en de landschapsarchitect. Om het maatschappelijk draagvlak van plannen te verkrijgen of te vergroten is gepopulariseerde kennis, als afgeleide van gedegen wetenschappelijk onderzoek, van het ontstaan van dit landschap onontbeerlijk. Kennis kan ook ingezet worden om het draagvlak onder burgers te vergroten. In het recente verleden is een aanzienlijk oppervlak van de agrarische gronden van het veenweidegebied door stadsuitbreidingen ingenomen. Daarbij is in veel gevallen het waterbeheer en vaak ook de inrichting in hoge mate bepaald door de oudere plattelandsverhoudingen. Zo is het

vanuit het ontstaan van deze gebieden te verklaren en aan de inwoners uit te leggen dat bepaalde vormen van wateroverlast het gevolg zijn van beslissingen in een ver verleden die zich niet eenvoudig laten terugdraaien of oplossen. Ook bij recreatie speelt historisch-geografische kennis een rol. De veenweidegebieden hebben als overloopegebied voor de grote steden grote recreatieve en toeristische potenties. Een gedegen historisch-geografische benadering van het voorlichtingsmateriaal blijkt in andere landschappen al tot nieuwe vormen van hoog gewaardeerd cultuurhistorisch toerisme te hebben geleid. Bij de natuurontwikkeling die binnen het veenweidegebied in toenemende mate voorkomt, blijkt dat de historisch-geografische en historisch-landschappelijke kennis over de landschapsdynamiek vaak onderontwikkeld is. Maar juist met deze kennis kan de wenselijkheid en uitvoerbaarheid van dit soort plannen mede worden bepaald. De inpassing in het vaak gecompliceerde water-beheersysteem kan ermee soepeler en met meer kans op succes verlopen. En de plannen kunnen beter aan de lokale bevolking worden uitgelegd.

Leren van het verleden

Het veenweidegebied is een van de weinige gebieden waarin de complexe verhoudingen tussen historisch landgebruik en waterbeheer zo goed in het landschap afleesbaar zijn gebleven. Daarom vormt de veenweide een belangrijke bron voor historische wetenschappers. Die willen meer te weten komen over het dagelijks leven van de middeleeuwse boeren die dit landschap hebben gecreëerd, omdat die er in de archieven wel wat karig van zijn afgekomen. Daarnaast biedt de historische kennis inzicht bij de discussies over de randvoorwaarden die bij waterbeheer, wateropslag, polderpeilhoogte en dergelijke worden gehanteerd. Vanuit het verleden valt ook hierbij heel wat te leren.

Breed onderzoek is hiervoor noodzakelijk. Nadat het Verdrag van Malta door Nederland is geratificeerd wordt het onderzoek naar archeologische potenties vaak door archeologische onderzoeksbureaus uitgevoerd. Maar voor de middeleeuwse agrarische veenontginningen zijn de door de archeologen gehanteerde prospectiemethodieken niet voldoende. Alleen samen met gedegen historisch-

geografisch onderzoek zijn deze laatmiddeleeuwse potenties in beeld te brengen en kunnen de wetenschappelijke en soms behoorlijk vergaande economische consequenties worden overzien.

Kennis van veendijken

In Nederland komen vele honderden kilometers veendijken voor die bij extreme droogte een gevaar kunnen opleveren voor de veiligheid. Dat bleek in 2003 toen een veendijk in Wilnis doorbrak. In een plattelandsgemeente als Wilnis lijken de gevolgen van zo'n overstroming mee te vallen, maar ook in de grote steden zijn vele kilometers veendijken aanwezig. Daar zal de schade na een dijkdoorbraak aanzienlijk zijn. Vooral het moeten uitschakelen van de nutsvoorzieningen maakt na een doorbraak bewoning en werk in de steden en in het drukbevolkte buitengebied van de Randstad praktisch onmogelijk.

Vanuit het historisch-geografische onderzoeksmateriaal bleek het in de zomer van 2003 mogelijk om op korte termijn een typologie te maken van de aard en opbouw van deze veendijken en hun verspreiding in Nederland. Dat is kennis die tot op dat moment bij de waterschappen en de overkoepelende instanties totaal ontbrak. Een vervolgstudie met een nadere detaillering van de typologie is inmiddels afgerond. Kennisvergaring vanuit een Europees perspectief behoort hierbij tot de mogelijkheden.

Kortom...

Als ergens van toepassing is dat God de wereld heeft geschapen en de Hollanders Holland, dan geldt dat exclusief voor de veenweide. Zorg om de veenweide past in de canon van vaderlandse geschiedenis, als onderdeel van een grotere Europese eenheid, maar ook als vormgever en inspiratiebron van ander Europees laagland. Bij de beslissingen over de toekomst van deze bijzondere landschappen kunnen we onze voorouders over onze schouders laten meekijken en hun stem uit het verleden laten gelden. Het kan geen kwaad als we wat gas terugnemen bij de doorstart van de veenweide in de eenentwintigste eeuw.